

CẤU TRÚC ĐA TỘC NGƯỜI CỦA SÀI GÒN – THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH, TIỀN ĐỀ MỞ RỘNG GIAO LƯU VĂN HOÁ

I HUỲNH VĂN SINH

Email: huynhvansinh@gmail.com
Học viện Cán bộ Thành phố Hồ Chí Minh

I NGUYỄN THỊ LỘC UYÊN

Email: n.tluyen@hcmca.edu.vn
Học viện Cán bộ Thành phố Hồ Chí Minh

THE MULTI-ETHNIC STRUCTURE OF SAI GON – HO CHI MINH CITY, PREMISE FOR EXPANDING ACCULTURATION PROCESS

TÓM TẮT

ABSTRACT

Giao lưu văn hoá trong điều kiện hội nhập quốc tế tại Sài Gòn - Thành phố Hồ Chí Minh (TP.HCM), vốn là nơi hội tụ của các tộc người anh em (Việt, Hoa, Chăm, Khmer...) cùng các điều kiện tự nhiên ưu đãi, kinh tế “mở” làm cho tiến trình mở rộng giao lưu văn hoá từ sự đa dạng cộng đồng tộc người trên địa bàn Sài Gòn xưa, nay TP.HCM có nguồn gốc lịch đại và đồng đại, luôn tạo nên nhiều gam màu khác nhau, tới nay vẫn còn lưu giữ, bảo tồn và phát triển.

Từ khóa: Công tác dân tộc, tộc người, giao lưu văn hóa, Sài Gòn - TP HCM

Acculturation process in terms of international integration in Saigon - Ho Chi Minh City (HCMC), which is the convergence of ethnic groups (Vietnamese, Hoa, Cham, Khmer...) and other ethnic groups. Preferential natural conditions, “open” economy make the process of expanding acculturation process from the diversity of ethnic communities in the old Saigon area, now Ho Chi Minh City has historical and synchronous origins always create many different colors, still preserved and promoted.

Keywords: Ethnic policy, ethnic, acculturation process, Saigon - Ho Chi Minh City

Giao lưu văn hoá trong điều kiện toàn cầu hoá, hội nhập quốc tế từng bước đáp ứng yêu cầu chuyển biến công nghệ lần thứ 4 vừa có thời cơ và thách thức đối với văn hoá tộc người và dân tộc, trong đó có Việt Nam với sự đa dạng 54 tộc người anh em. Vấn đề đặt ra là làm thế nào để biến cái nội sinh hoà với cái ngoại sinh trong hội nhập, phát triển không làm mất đi bản sắc vốn có, phát huy được hết các giá trị văn hoá của từng tộc người và cả dân tộc. Việc mở rộng giao lưu văn hoá với cấu trúc đa tộc người tại TP.HCM cần nhận thức vừa như một quá trình tự thân, vừa phụ thuộc vào nhận thức và bản lĩnh của chủ thể văn hoá trong quá trình giao lưu, hội nhập và phát triển.

1. Khái niệm tộc người, dân tộc, giao lưu văn hoá

1.1. Khái niệm tộc người và dân tộc

Nhà nghiên cứu Phan Hữu Dật cho rằng “tộc người là cộng đồng người hình thành trong lịch sử, trên một lãnh thổ nhất định, cùng có chung những đặc điểm tương đối bền vững về ngôn ngữ, văn hóa, tâm lý, ý thức sự thống nhất của mình và làm cho mình khác với các tộc người khác, thông qua tên tự gọi”.

Đặng Nghiêm Vạn phân biệt nation (dân tộc) và ethnic (tộc người), ngoài sự đồng nhất hai thuật ngữ theo tiếng Hy Lạp cổ đại ethnos, ethnic chỉ định khái niệm chung tộc người, ông cho rằng “dân tộc (nation) có nghĩa là một cộng đồng nhân dân (people) ổn định được phát triển trong lịch sử, với một lãnh thổ, một sinh hoạt kinh tế, một đặc trưng văn hóa, một tiếng nói chung, chỉ đạo bởi một nhà nước”.

Qua ý kiến trên có thể nêu khái niệm của tộc người và dân tộc: Dân tộc (nation) là cộng đồng người cùng chung sống trong một vùng lãnh thổ của một nhà nước độc lập, có chủ quyền quốc gia, có bản sắc văn hóa đa dạng nhưng thống nhất, có ngôn ngữ chung quốc gia và sinh hoạt kinh tế. Tộc người có thể sinh sống xen kẽ hay liền kề với lãnh thổ quốc gia khác. Chính có “có bản sắc văn hóa đa dạng nhưng thống nhất” của các tộc người trong một quốc gia, dân tộc là điều kiện, cơ sở hình thành quốc gia độc lập, có chủ quyền dưới sự quản lý của một nhà nước Việt Nam xã hội chủ nghĩa được tồn tại qua hàng nghìn năm qua.

CULTURE

1.2. Khái niệm giao lưu văn hoá

Thuật ngữ giao lưu văn hoá (Acculturation) với nghĩa chỉ hiện tượng xảy ra khi có những nhóm người có văn hoá khác nhau, gặp nhau (tiếp xúc trực tiếp hay gián tiếp và lâu dài), gây ra sự biến đổi về mô thức văn hoá so với ban đầu của một hay cả hai chủ thể. Về phương diện kinh tế - xã hội việc tích cực, giao lưu văn hoá là hình thức quan hệ trao đổi giao thương hàng hoá, tăng cường sự thấu hiểu lẫn nhau, học hỏi lẫn nhau từ những khác biệt xã hội mang lại; dưới góc nhìn tộc người sẽ nảy sinh những nhu cầu mới thúc đẩy mỗi giá trị văn hoá khác nhau từng tộc người, cùng nhau phát triển. Giao lưu văn hoá là nhu cầu cho sự tồn tại và phát triển của mỗi cộng đồng tộc người, quốc gia - dân tộc. Trong quá trình giao lưu văn hoá tạo ra tiếp thu và cải biến văn hoá (acculturation).

2. Sự đa dạng trong giao lưu văn hoá từ cấu trúc đa tộc người tại Sài Gòn – Thành phố Hồ Chí Minh

2.1. Một số đặc trưng giao lưu văn hoá tộc người tại thành phố Hồ Chí Minh trong tiến trình lịch sử phát triển

Cấu trúc đa tộc người tại Sài Gòn – thành phố Hồ Chí Minh có từ rất sớm thông qua hoạt động giao thương buôn bán tạo sự giao lưu văn hoá giữa các cộng đồng tộc người tại chỗ và từ bên ngoài (Hoa, Ấn, Java, phương Tây...), với hệ thống sông ngòi chằng chịt thuận lợi lưu thông hàng hoá, nổi lên với hệ thống Chanh (giáp nước), Đại lý các cấp và chợ Đâu mối, trong đó cảng Sài Gòn trở nên sầm uất từ thế kỷ 17-18 “trên bến dưới thuyền” nhộn nhịp ngày càng phát triển. Theo ghi nhận của Trịnh Hoài Đức trong Gia Định Thành Thông Chí từ 1819 “người Việt, người Hoa, người Khmer, người Âu, người Phi hoặc người Ấn da đen nữa: Lũ Tây dương da trắng bạc; Môm giốn giác, miệng xếch xác, hình vốc khác; Qua Ô rô mặt đen thui; Thề lợ nổi, đầu quấn riết, miệng trót môi; In thiên bông, thiên tướng, thiên lồi”.

Mỗi thành phần tộc người khi dịch chuyển đến Sài Gòn – TP.HCM đều mang theo và lưu giữ các giá trị văn hoá truyền thống của tộc người mình. Trong quá trình cộng cư, những quan hệ đa dạng của giao lưu giữa các tộc người đã diễn ra, đem lại những thành quả to lớn về nhiều mặt, làm cho Sài Gòn - TP.HCM có sự giao lưu kinh tế, giao lưu chính trị và giao lưu văn hoá càng đa dạng, phong phú và không ngừng phát triển. Hiện tại, Sài Gòn – TP.HCM đang diễn ra quá trình đô thị hoá cưỡng bức rất lớn, đi cùng tạo áp lực tăng dân số cơ học tiếp tục gia tăng, thành phần tộc người từ vùng Tây Nguyên và trên miền núi rừng Đông Bắc, Tây Bắc của đất nước đã gia nhập thành phần dân số của TP.HCM. Theo số liệu Tổng điều tra Dân số và nhà ở TP.HCM năm 2019, TP.HCM là nơi hội tụ đầy đủ 54 dân tộc sinh sống và làm việc với quy

mô dân số hơn 9 triệu dân. Trong đó, đông nhất là tộc người Việt với hơn 8,5 triệu người (chiếm 94,8%) và 470.000 người (5,2%) thuộc 53 dân tộc khác (9,8% là người Hoa; 0,09% là người Chăm; 0,07% là người Khmer; 0,13% là các tộc người khác gồm người Tày: 0,02%, người Mường: 0,01% v.v...). Thành phần tộc người tập trung đông nhất tại các quận: quận 11 (gần 39.000 người); quận 6 (gần 30.000 người); quận Bình Tân (gần 29.000 người); quận 5 (gần 25.000 người); quận 8 (hơn 18.300 người); quận Tân Phú (gần 15.000 người).

Khi điều tra thực địa vào năm 2019, việc phân bố cư trú với tộc người Việt rộng khắp các địa bàn trên toàn Thành phố. Người Hoa phân bố cư trú trên địa bàn các quận: 11, 6, 5, 10, 1, Tân Bình; Người Chăm phân bố cư trú thành 16 khu vực thuộc địa bàn các quận: 8, 11, 4, 3, 5, 6, 10, Phú Nhuận, Bình Thạnh, Thủ Đức. Người Khmer phân bố cư trú rải rác trên địa bàn các quận 3, 5, 6, Tân Bình và huyện Bình Chánh, trong đó tập trung tương đối đông đúc tại hai khu vực: Chùa Candaransi (Quận 3) và chùa Bodhivangsa Pathi Vong (Quận Tân Bình). Số còn lại phân bố cư trú tản mạn trên khắp các quận huyện.

Tiến trình lịch sử ghi nhận các dấu vết giao lưu văn hoá cả nội sinh và ngoại sinh từ các thành tố của văn hoá: ăn, mặc, ở và đi lại, diễn ra dưới nhiều hình thái và mang nhiều màu sắc, phản ánh thích nghi và không ngừng thúc đẩy quá trình giao lưu để giải quyết nhu cầu giữ gìn bản sắc và tiếp thu - hội nhập. Sài Gòn – TP.HCM luôn có nhịp sống kinh tế năng động nhất nước. Khu vực Chợ Lớn là địa bàn tập trung đông người Hoa với sự hiện diện của hàng chục ngôi miếu Hoa; dễ nhận ra những điểm tụ cư của người Chăm – nơi có thánh đường (masjid) hoặc tiêu thánh đường (surao) tại quận 1, 3, 8, Phú Nhuận; người Khmer theo những ngôi chùa Phật giáo tiêu thừa (như Candaransi, Bodhivangsa Pathi Vong) quận 3, Tân Bình và nay xuất hiện các khu tập trung đông đảo cho họ giải trí tại các công viên Phạm Đình Hồ, Phú Lâm với hàng trăm, ngàn người Khmer là dân nhập cư làm công nhân, tạp vụ tại TP.HCM tìm sự đồng điệu cùng văn hoá vào mỗi cuối tuần. Chính những khu vực cư trú có tính cộng đồng của mỗi tộc người như vậy, đã là điều kiện tốt để tạo những môi trường đặc biệt thuận lợi cho sinh hoạt cộng đồng và giữ gìn bản sắc văn hoá tộc người.

Thông qua các hoạt động giao lưu văn hoá tộc người, việc giữ gìn bản sắc văn hoá tộc người đồng thời với tiếp thu - hội nhập là nhu cầu lớn của các thành phần tộc người trên địa bàn TP.HCM. Thực tiễn đời sống cho thấy, nhu cầu này đã được đáp ứng ở mức độ đáng kể và còn những hạn chế nhất định. Để giải quyết vấn đề này, phải tiến hành nhiều hoạt động đồng bộ dưới sự lãnh đạo về đường lối, quan điểm của Đảng về

vấn đề dân tộc, trong đó việc nâng cao dân trí và giải quyết việc làm cho các thành phần tộc thiểu số ở TP.HCM đang là đòi hỏi bức thiết.

2.2. Một số kết quả qua thực hiện công tác dân tộc kế thừa truyền thống giao lưu văn hoá tộc người tại thành phố Hồ Chí Minh thời gian qua

Tác giả nêu một số kết quả đạt được trong khoảng thời gian tháng 4-9/2019 khi khảo sát điền dã tại cơ sở (cụ thể các phường, xã thuộc quận Tân Phú, quận 3, Thủ Đức, Cần Giờ), nhằm kiểm chứng thang đo mức độ nhận thức của người dân trong việc giữ gìn các giá trị văn hoá tộc người, giao lưu văn hoá nội và ngoại sinh cộng đồng tộc người. Trong đó việc thực hiện công tác dân tộc của chính quyền cơ sở góp phần giữ gìn và phát huy các giá trị văn hoá đa tộc người trong tiến trình giao lưu văn hoá và hội nhập kinh tế như vũ bão tại Thành phố có biến số giao lưu rất lớn cả hữu hình và vô hình.

Bình diện chung đa số tộc người gốc trên địa bàn Thành phố sinh sống ổn định từ trước ngày 30 tháng 4 năm 1975 (Hoa, Chăm, Khmer). Nhóm tộc người đến sau, với nhiều vùng miền nhất từ những năm 90 của thế kỷ XX đều trong độ tuổi lao động từ 18 tuổi đến dưới 60 tuổi; tham gia lao động phổ thông, làm việc tại các cơ sở sản xuất - kinh doanh, buôn bán nhỏ, giúp việc tại các quán ăn; trình độ học vấn còn tương đối mức thấp.

Đảng, chính quyền, ban ngành và đoàn thể Thành phố luôn quan tâm thực hiện tốt chính sách đại đoàn kết toàn dân tộc, tạo điều kiện cho mọi thành phần tộc người dần từng bước nâng cao trình độ học vấn thông qua các phương thức miễn giảm học phí, trao tặng học bổng, hỗ trợ phương tiện, dụng cụ học tập; tham gia Chương trình giảm nghèo bền vững với các biện pháp như cho vay vốn làm ăn, dạy nghề, hỗ trợ phương tiện sinh kế, tạo việc làm. Tổ chức các lễ hội truyền thống gắn với các hoạt động giao lưu văn hóa như: Tết Nguyên đán, Tết Nguyên tiêu, Tháng chay Ramadan, Tết cổ truyền của dân tộc Chăm, Khmer, Tết Đoàn Ngộ,... góp phần nâng cao mức hưởng thụ văn hóa, cũng như giữ gìn, bảo tồn nét truyền thống của cộng đồng các cộng đồng các tộc người anh em trên địa bàn Thành phố. Song hành, công tác tạo nguồn, quy hoạch cán bộ là người dân tộc cũng được quan tâm nhằm bổ sung lực lượng kế cận vào các tổ chức chính trị, chính trị - xã hội, xã hội nghề nghiệp với những cơ chế phù hợp cho từng tộc người, từng khu vực, từng nhóm nghề nghiệp....

Các phong trào tại cơ sở đều có sự tham gia tích cực của các thành phần tộc người khác nhau, như phong trào “Toàn dân đoàn kết xây dựng đời sống văn hóa” tiếp tục đi vào chiều sâu, thực hiện xây dựng các mô hình văn hóa; tiếp tục đẩy mạnh thực hiện nếp sống

văn minh - mỹ quan đô thị; tham gia phòng chống tội phạm, giữ gìn an ninh trật tự tại từng địa bàn khu phố, tổ dân phố nơi cư trú. Chương trình giảm nghèo bền vững được các phường, xã tập trung thực hiện có kết quả như: hỗ trợ vốn cho người nghèo; trong đó ưu tiên cho người nghèo các dân tộc thiểu số để vươn lên trong cuộc sống.

Đặc biệt tại một số nơi, cấp ủy Đảng, chính quyền, Mặt trận Tổ quốc, các đoàn thể quận đã quan tâm, phát huy vai trò người uy tín trong đồng bào các dân tộc, góp phần đấu tranh ngăn chặn các luận điệu xuyên tạc của kẻ xấu và các thế lực thù địch nhằm chia rẽ khối đại đoàn kết toàn dân tộc. Vai trò của người uy tín trong đồng bào dân tộc thiểu số được phát huy là nòng cốt trong các phong trào thi đua yêu nước tại các địa phương: quận 8, Tân Phú, quận 3, Tân Bình. Tại quận 5, kết nối mỗi giao lưu văn hoá với vai trò người đầu Bang (Hẹ, Phúc Kiến, Quảng Đông...) của các Hội quán, tạo nên sự liên kết về chuỗi các giá trị cung ứng hàng hoá nội Hội quán và các Hội quán khác từ các tỉnh, vươn ra thế giới trong cộng đồng người Hoa.

Song, bên cạnh đó hiện một số địa phương nơi có đông đồng bào dân tộc thiểu số vẫn còn khó khăn, việc làm không ổn định đã phần nào ảnh hưởng đến điều kiện kinh tế gia đình. Một bộ phận ít quan tâm đến các sinh hoạt chính trị - xã hội ở địa phương, do đó việc tổ chức triển khai các phong trào, các hoạt động giao lưu văn hoá còn có hạn chế nhất định. Cái khó hiện tại việc thiếu cán bộ người dân tộc là lực lượng cốt cán cơ sở biết sử dụng ngôn ngữ tộc người nhằm tuyên truyền đường lối, chủ trương của Đảng và chính sách, pháp luật của Nhà nước đến đồng bào dân tộc, tạo cầu nối giao lưu văn hoá nên chưa mang lại hiệu quả cao.

3. Những định hướng trong mở rộng giao lưu văn hoá đối với Thành phố Hồ Chí Minh dưới góc nhìn cấu trúc đa tộc người

Trong điều kiện toàn cầu hóa, hội nhập quốc tế hiện nay, TP.HCM là trung tâm kinh tế - văn hoá - xã hội cùng với sự cộng cư của 54 tộc người anh em đang và sẽ là nơi diễn ra giao lưu văn hoá mạnh mẽ cả nội sinh và ngoại sinh. Xuất phát từ những điều kiện cần và đủ tạo lực hút cho sự phát triển văn hoá Thành phố, Đảng bộ TP.HCM đã xác định “Xây dựng kế hoạch phát triển trên quan điểm xem xét đồng bộ giữa phát triển kinh tế và văn hóa, mang lại giá trị thụ hưởng văn hóa nhằm góp phần bảo tồn các loại hình nghệ thuật truyền thống và đáp ứng nhu cầu sáng tạo và thụ hưởng văn hóa của người dân ngày càng nâng lên”, một số suy nghĩ cá nhân nhìn về định hướng trong giao lưu văn hoá các tộc người của không gian văn hoá “mở” tại Thành phố trong thời gian tới.

CULTURE

Thứ nhất, cần tạo lập một môi trường đa văn hóa trong phát triển văn hóa ở mỗi khu vực của Thành phố.

Thứ hai, phát huy ưu điểm, khắc phục những hạn chế trong tương đồng và dị biệt của văn hoá các tộc người trên địa bàn Thành phố tạo một cú hích mới khơi thông các luồng sáng tạo cho cuộc giao lưu văn hoá mới.

Thứ ba, sự cần thiết “giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc” đi vào thực chất, không nên hô hào khẩu hiệu suông.

Kết luận

Bài học của nhiều quốc gia trên thế giới và trong khu vực cho thấy, việc giữ gìn và phát huy có hiệu quả bản sắc dân tộc trong quá trình phát triển văn hóa là giải pháp quan trọng nhất để đưa nền văn hóa quốc gia hội nhập sâu rộng với các giá trị văn hóa tiên tiến của thế giới. Nhìn vào sức mạnh “mềm” gắn chuỗi hàng hoá luôn có logo trên mỗi sản phẩm của họ, đều có giá trị vô hình và hữu hình từ chuỗi “công nghiệp” hỗ trợ “nông nghiệp” xây dựng chuỗi kinh tế tuần hoàn mà Nhật, Hàn Quốc, Trung Quốc đang hướng tới. Điều này cho thấy, chúng ta cần tận dụng lợi thế người đi sau tiếp thu có chọn lọc, với đặc điểm lợi thế từng tộc người, nổi cánh tay dài ra thế giới, giao lưu có chủ động trong việc kết hợp giữa yếu tố truyền thống và hiện đại, tạo ra những giá trị văn hóa riêng và mới, góp phần làm thay đổi nhanh hơn diện mạo văn hoá cả vật chất và tinh thần các thành phần tộc người trên địa bàn Thành phố.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Đặng Nghiêm Vạn, (2003), Cộng đồng Quốc gia dân tộc Việt Nam, Nxb Đại học Quốc gia TP.HCM.**
2. **Lê Quý Đức (2013), Đề cương Những bài giảng giao lưu, tiếp biến trong lịch sử Việt Nam, Trường Đại học Văn hoá xuất bản.**
3. **Mạnh Hoà, (16/10/2019), Điều tra về dân số, nhà ở của 53 dân tộc thiểu số tại TP.HCM, Báo Sài Gòn Giải Phóng, Truy cập từ <https://www.sgpp.org.vn/dieu-tra-ve-dan-so-nha-o-cua-53-dan-toc-thieu-so-tai-tphcm-622823.html>. Ngày truy cập 24/9/2020.**
4. **Phan Hữu Dật, (1973), Cơ sở dân tộc học, Nxb Đại học và Trung học chuyên nghiệp.**
5. **Thành uỷ TP.HCM, 2020, Tóm tắt nội dung 51 chương trình, đề án thành phần thực hiện Nghị quyết Đại hội Đại biểu Đảng bộ TP.HCM lần thứ XI, nhiệm kỳ 2020-2025 về 04 chương trình phát triển Thành phố 2020/2025-2030, Ban Tuyên giáo Thành uỷ TP.HCM phát hành.**
6. **Trần Văn Giàu, (1987), Địa chí văn hoá TP.HCM, tập 1-Lịch sử, Nxb TP.HCM.**
7. **Vương Xuân Tình & Vũ Đình Mười, (03/02/2021), Nhân học tộc người, Truy cập từ <https://vass.gov.vn/nghien-cuu-khoa-hoc-xa-hoi-va-nhan-van/nhan-hoc-toc-nguoi-119>, Ngày truy cập 28/6/2021.**